

Петар Драгишић. *Зидари туђе среће. Београдска штампа о економском емигрирању из Југославије у Западну Европу крајем шездесетих и почетком седамдесетих година*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2019, 264.

Гастарбајтери, „радници на привременом раду у иностранству“, представљају велику и само донекле истражену тему наше новије друштвене историје. Поред неколико већих и мањих радова других аутора, Петар Драгишић је у неколико чланака, а сада и својом најновијом књигом, дао додатни допринос истраживању ове теме. Књига је подељена на Предговор, Увод и четири тематска поглавља, од којих се свако састоји од низа ситнијих тематских целина. На крају (219–224) стоји Закључак, а после енглеског сажетка пренет је један документ Савезног секретаријата за информације о информисаности и културно-забавном животу југословенских радника у иностранству.

У Предговору (11–16) аутор је ставио своју тему у глобални контекст савремених миграција. Уз то, он је дао осврт на радове који су се бавили проблематиком радне емиграције из социјалистичке Југославије, објаснивши своје интересовање за ту тему и начин њене обраде. У том контексту се укратко осврнуо на методологију коришћења штампе као историјског извора. У Уводу (19–47) аутор сажето, али у довољној мери осветљава проблем радне емиграције у Европи после Другог светског рата, прелазећи потом на главне економске и друштвене разлоге одласка на привремени рад из социјалистичке Југославије. Он с правом указује на неуспех привредне реформе средином шездесетих година XX века, која је многе оставила без посла, као на важан узрок економске емиграције. Поред тога наводи и превелик прилив младе радне снаге на тржиште рада сваке године, као и мере којима су југословенске власти покушавале да каналишу одлив радне снаге. У наставку поглавља је дат бројчани преглед радне емиграције током шездесетих и почетком седамдесетих година, као и њен географски распоред по земљама емиграције и република порекла. Пажња је посвећена и стручном нивоу одлазећих радника, привредним гранама у којима су се запошљавали, старосној структури, те висини њихових примања и значају гастарбајтерских дознака за југословенске финансије. На крају поглавља је дат кратак осврт на политичке изазове које је велики одлив радне снаге поставио пред југословенске власти – пре свега питање очувања лојалности социјалистичкој самоуправној домовини и очувања националне свести гастарбајтерског подмлатка. Ауторов крајњи закључак је да су радници на привременом раду у иностранству били живи доказ крхкости југословенског привредног модела. Увод књиге је, за разлику од осталих делова, написан како на основу постојеће литературе тако и на основу података из архивских извора и представља врло добар почетак приказа слике феномена гастарбајтера у српској штампи.

Прво поглавље (49–91) носи наслов *Формирање великих гастарбајтерских заједница у Западној Европи* – поглед из новина. Аутор прено-

си податке о узроцима емигрирања, броју миграната, националној и регионалној (републичкој) припадности радника, разматрањима штампе (и свакако власти) о корисности и штетности радних миграција, те о положају југословенских радника у појединим западноевропским земљама. Друго поглавље, насловљено Југославија и њени гастарбајтери (93–144), бави се пре свега погледима власти на различите аспекте одласка југословенских држављана на привремени рад у иностранство. Обухваћене су све теме које су бринуле власти: установе које је требало да брину о гастарбајтерима, проблем одласка квалификоване радне снаге, борба да се уштеде радника из иностранства привуку у домаће банке, питање информисања и идеолошке индоктринације гастарбајтера и спречавање да они потпадну под утицај политичке емиграције, брига о допунском школовању гастарбајтерског подмлатка да би се очувала његова национална свест и спречила асимилација, као и услови повратка у земљу. Последње поглавље, са насловом Народ у емиграцији (145–218), најобимније је јер се бави оним о чему новинари највише воле да пишу: обичним животом обичних људи. Из њега сазнајемо шта је српска штампа, према исказима самих гастарбајтера, писала о мотивима одласка на рад у иностранству, тегобном начину живота и мучном настојању да се уштеди нешто новца ради испуњавања циљева због којих се и отишло у туђину, као и о различитим условима живота и рада у земљама у којима је боравила главнина југословенских радника у иностранству. Ово поглавље је најсликовитије и највише социјалноисторијски обојено. У закључку су сумирани резултати изнети у главном делу књиге.

Књига Петра Драгишића о писању београдске штампе о гастарбајтерима крајем шездесетих и почетком седамдесетих година XX века садржи огромну количину сажете или екстензивно цитиране изворне грађе која читаоцу у великој мери приближава извештавање тадашњих писаних медија о гастарбајтерима. Они су, пак, будући зависни од институција власти, извештавали на друштвено пожељан начин. Ипак, треба признати да су по том питању листови писали доста разноврсно, односно узимајући у обзир различите аспекте гастарбајтерског проблема. Разматране су економске и политичке потребе државе, али, можда још више, самих гастарбајтера. После читања Драгишићеве књиге стиче се утисак да штампа својим целокупним извештавањем није ни рекламирала одлазак на рад у иностранство, али ни покушавала да га ограничи. Чини се да је она верно одражавала дилеме саме власти: с једне стране, било је добро што су незапослени напуштали земљу и потом слали у домовину драгоцене девизе или се враћали са њима да би се скућили и/или покренули сопствену производњу, док су се, са друге стране, јављали страхови због могућег одлива мозга или да ће боравак у западним земљама углавном слабо школоване гастарбајтере довести под утицај непријатељске емиграције или до постепеног однарођавања. Да би се о квалитету извештавања штампе и верности њених извештаја донео коначни суд, требало би упоредити релевантне државне и партијске документе са писањем штампе. Нажалост, то је углавном изостало и то би уз ауторов језик преоптерећен

непотребним туђицама била главна замерка овој иначе доста доброј и информативној књизи која је продубила наша сазнања о феномену рада југословенских радника у иностранству, а која ће истовремено добро доћи и будућим истраживачима те појаве.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Великоградиштанска гимназија 1879–1919,
аутори прилога Јасмина Живковић, Слободанка Цветковић,
Весна Новковић, Зоран Ташић. Велико Градиште: Средња школа
„Милоје Васић“, 2019, 400.

Век и по рада гимназије (средње школе) у Великом Градишту је обележен објављивањем монографије посвећене школи. Аутори су историјат установе изложили хронолошки и у контексту политичких и друштвених, првенствено просветних и културних прилика у нововековној Србији и Великом Градишту и околини.

Рад ове школе у Краљевини Србији (1879–1914) описан је у тексту Јасмине Живковић. Реч је о деценијама у којима је оснивање и делатност школе била део општих напора српског друштва да се извуче из заосталости и створи школоване људе за државну управу и друге јавне делатности. Ауторка је у контексту друштвених и просветних прилика у Великом Градишту, које је крајем 19. века имало нешто више од три хиљаде становника, представила прве деценије постојања школе: од отварања гимназије реалке на Крстовдан 1879, преко ниже гимназије, грађанске школе, приватне ниже гимназије и државне четвороразредне гимназије. Уз мноштво података о раду наставника и ученика и страдању школе у Првом светском рату, најупечатљивији утисак овог дела књиге остављају стално присутна свест локалног становништва о потреби оснивања гимназије и велики напори чињени у том правцу. Ово поглавље је засвођено страницама посвећеним познатом научнику Милоју Васићу (1869–1956), ученику школе која од 2018. године носи његово име.

Јасмина Живковић и Слободанка Цветковић су истраживале две деценије рада великоградиштанске школе у Краљевини Југославији. Због ратног пустошења (школска зграда, библиотека, архива, учила, инвентар су били уништени) школа је поново била на почетку. У таквим околностима је редован упис ученика почео 1920, па је од школске 1920/21. школа радила пуним капацитетом, а настава се одвијала по плану током читаве школске године. Ауторке упознају читаоце са напорима да се ученицима који због рата нису завршили школу омогући да све разреде заврше по скраћеном програму. Детаљно се баве бројем ученика, њиховим владањем и успе-